

Online ISSN 2335-2388

RESPECTUS PHILOLOGICUS

2014 Nr. 26 (31)

RESPECTUS PHILOLOGICUS Nr. 26 (31)

MOKSLINIS TĖSTINIS LEIDINYS

Leidžia Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas ir Jano Kochanovskio universiteto Humanitarinis fakultetas Kielcuose du kartus per metus (balandžio 25 d. ir spalio 25 d.).

Mokslo kryptis: filologija (04H). Mokslo sritys: gramatika, semantika, semiotika, sintaksė (H 352), bendroji ir lyginamoji literatūra, literatūros kritika, literatūros teorija (H 390).

Pagrindinės kalbos: lietuvių, lenkų, anglų, rusų.

CZASOPISMO NAUKOWE

Wydawcy: Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie oraz Uniwersytet Jana Kochanowskiego – Wydział Humanistyczny w Kielcach. Ukazuje się dwa razy w roku: 25 kwietnia i 25 października.

Kierunek naukowy: filologia (04H). Dyscypliny naukowe: gramatyka, semiotyka, semantyka, syntaktyka (H 352), literatura ogólna i porównawcza, krytyka literacka, teoria literatury (H 390).

Podstawowe języki: polski, litewski, angielski i rosyjski.

ONGOING ACADEMIC PUBLICATION

Published twice a year (April 25, October 25) by Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities and The Jan Kochanowski University Faculty of Humanities in Kielce.

Scientific field: philology (04H). Research areas: grammar, semantics, semiotics, syntax (H 352), general and comparative literature, literary criticism, literary theory (H 390).

The journal accepts articles and correspondence written in English, Lithuanian, Polish and Russian.

DUOMENŲ BAZĖS / BAZY DANYCH / ABSTRACTING AND INDEXING

Elektronische Zeitschriftenbibliothek (2002) Arianta (2002)	Frei zugängliche E-Journals Universitätsbibliothek Regensburg
Balcan Rusistics (2004)	Naukowe i branżowe polskie czasopisma elektroniczne Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego
C.E.E.O.L. (2005)	Russian Language, Literature and Cultural Studies Central and Eastern European Online Library DFG Nationallizenzen
EBSCO (2006)	Humanities International Complete Humanities Source Current Abstracts Humanities International Index TOC Premier
MLA (2007)	Modern Language Association International Bibliography
Index Copernicus (2008)	Index Copernicus International Journal Master List
Lituanistika (2011)	The database of the humanities and social sciences in Lithuania
Linguistic Bibliography Online (2012)	Brill Leiden, Netherlands
Ulrichs (2013)	Ulrich's Periodicals

PATIKRA / WERYFIKACJA / VERIFICATION

Redakcijos adresas / Adres redakcji / Address of the editorial board

Žurnalas „Respectus Philologicus“

Respectus Philologicus

Vilniaus universitetas

Vilnius University

Kauno humanitarinis fakultetas

Kaunas Faculty of Humanities

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Muitines 8, Kaunas 44280, Lithuania

Tel. +370 37 750 536

El. paštas / E-mail Respectus.Philologicus@khf.vu.lt

Interneto svetainė / Strona internetowa / Homepage www.rephi.khf.vu.lt

Moksliniai ir kalbos redaktoriai / Redakcja naukowa i językowa / Proof-readers

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (lietuvių kalba / język litewski / Lithuanian language)

Kazimierz Luciński, Beata Piasecka (lenkų kalba / język polski / Polish language)

Giedrė Drėgvaitė (anglų kalba / język angielski / English language)

Eleonora Lassan, Viktorija Makarova (rusų kalba / język rosyjski / Russian language)

Vertimas / Tłumaczenie / Translation

Beata Piasecka, Živilė Nemickienė

Pagrindinė redaktorė / Redaktor prowadzący / Publishing editor

Viktorija Makarova

Print ISSN 1392-8295, Online ISSN 2335-2388

© Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas, 2014

© Uniwersytet Jana Kochanowskiego – Wydział Humanistyczny w Kielcach, 2014

REDAKTORIŲ KOLEGIJA — KOLEGIUM REDAKCYJNE

- Eleonora Lissan** VU KHF profesorė, habil. dr. (04H), Lietuva, *vyriausioji redaktorė*
 Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny
 w Kownie, dr hab. (04H), Litwa, *redaktor naczelny*
- Kazimierz Luciński** Jano Kochanovskio universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr.
 (04H), Lenkija, *vyriausiosios redaktorės pavaduotojas*
 Profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab.
 (04H), Polska, *zastępcza redaktora naczelnego*
- Irina Oukhvanova-Shmygova** Baltarusijos valstybinio universiteto profesorė, dr. (04H), Balta-
 rusija, *vyriausiosios redaktorės pavaduotoja*
 Profesor Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego, dr (04H),
 Białoruś, *zastępcza redaktora naczelnego*
- Gabija Bankauskaitė-Sereikienė** VU KHF profesorė, dr. (04H), Lietuva, *atsakingoji sekretorė*
 Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny
 w Kownie, dr (04H), Litwa, *sekretarz kolegium*
- Daiva Aliūkaitė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva
 Docent Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w
 Kownie, dr (04H), Litwa
- Danutė Balšaitytė** VU Užsienio kalbų instituto profesorė, dr. (04H), Lietuva
 Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Instytut Języków Obcych,
 dr (04H), Litwa
- Wiesław Caban** Jano Kochanovskio universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr.
 (05H), Lenkija
 Profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab.
 (05H), Polska
- Renato Corsetti** Romos universiteto „La Sapienza“ profesorius, habil. dr. (04H),
 Italija
 Profesor Uniwersytetu Rzymskiego „La Sapienza“, dr hab. (04H),
 Włochy
- Anatolij Chudinov** Uralo valstybinio pedagoginio universiteto profesorius, dr. (04H),
 Rusija
 Profesor Uralskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego,
 dr (04H), Rosja
- Hans-Jürgen Diller** Bochumo Ruhro universiteto profesorius, habil. dr. (04H),
 Vokietija
 Profesor Uniwersytetu Ruhry w Bochum, dr hab. (04H),
 Niemcy
- Alozas Gudavičius** Šiaulių universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Lietuva
 Profesor Uniwersytetu w Šiauliai, dr hab. (04H), Litwa
- Laima Kalėdienė** Lietuvių kalbos instituto vyriausioji mokslo darbuotoja,

- profesorė, dr. (04H), Lietuva
Starszy pracownik naukowy, profesor w Instytucie Języka Litewskiego, dr (04H), Litwa
- Juris Kastinš** Latvijos universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Latvija
Profesor Uniwersytetu Łotewskiego w Rydze, dr hab. (04H), Łotwa
- Asta Kazlauskienė** Vytauto Didžiojo universiteto profesorė, dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu Witolda Wielkiego, dr (04H), Litwa
- Jurij Kleiner** Sankt Peterburgo universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Rusija
Profesor Uniwersytetu w Sankt Petersburgu, dr hab. (04H), Rosja
- Aleksandras Krasnovas** VU KHF profesorius, dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr (04H), Litwa
- Jadvyga Krūminienė** VU KHF profesorė, dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr (04H), Litwa
- Jurgita Mikėlionienė** Kauno technologijos universiteto docentė, dr. (04H), Lietuva
Docent Uniwersytetu Technologicznego w Kownie, dr (04H), Litwa
- Gerald E. Mikkelson** Kanzaso universiteto profesorius, dr. (04H), JAV
Profesor Uniwersytetu w Kansas, dr (04H), USA
- Olegas Poliakovas** VU KHF profesorius, habil. dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr hab. (04H), Litwa
- Marek Ruszkowski** Jano Kochanovskio universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr. (04H), Lenkija
Profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (04H), Polska
- Yuri Stulov** Minsko valstybinio lingvistikos universiteto profesorius, dr. (04H), Europos „Amerikos studijų asociacijos“ Baltarusijos filialo prezidentas, Baltarusija
Profesor Państwowego Uniwersytetu Lingwistycznego w Mińsku, dr (04H), prezes białoruskiej filii Europejskiego Stowarzyszenia Studiów Amerykanistycznych, Białoruś
- Leona Tokor** Jeruzalės hebrajų universiteto profesorė, habil. dr. (04H), Izraelis
Profesor Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie, dr hab. (04H), Izrael

---

EDITORIAL BOARD

Eleonora Lissan	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania, <i>editor-in-chief</i>
Kazimierz Luciński	Professor (04H), The Jan Kochanowski University in Kielce, Poland, <i>deputy editor-in-chief</i>
Irina Oukhvanova-Shmygova	Professor (04H), Belarusian State University, Belarus, <i>deputy editor-in-chief</i>
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania, <i>managing secretary</i>
Daiva Aliūkaitė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Danutė Balšaitytė	Professor (04H), Vilnius University (Institute of Foreign Languages), Lithuania
Wiesław Caban	Professor (05H), The Jan Kochanowski University in Kielce, Poland
Renato Corsetti	Professor (04H), Sapienza University of Rome, Italy
Anatolij Chudinov	Professor (04H), Ural State Pedagogical University, Russia
Hans-Jürgen Diller	Professor (04H), Ruhr University Bochum, Germany
Aloyzas Gudavičius	Professor (04H), Šiauliai University, Lithuania
Laima Kalėdienė	Professor (04H), Senior Researcher, Institute of the Lithuanian Language, Lithuania
Juris Kastinš	Professor (04H), University of Latvia, Latvia
Asta Kazlauskienė	Professor (04H), Vytautas Magnus University, Lithuania
Jurij Kleiner	Professor (04H), St. Petersburg State University, Russia
Aleksandras Krasnovas	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Jadvyga Krūminienė	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Jurgita Mikelionienė	Associate Professor (04H), Kaunas University of Technology, Lithuania
Gerald E. Mikkelsen	Professor (04H), The University of Kansas, USA

Olegas Poliakovas	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Marek Ruskowski	Professor (04H), The Jan Kochanowski University in Kielce, Poland
Yuri Stulov	Professor (04H), Minsk State Linguistic University, President of European Association for American Studies in Belarus, Belarus
Leona Toker	Professor (04H), The Hebrew University of Jerusalem, Israel

TURINYS / SPIS TREŚCI

I. DISKURSO IR NARATYVO TYRIMAI / BADANIA NAD DYSKURSEM I NARRACJĄ

Olga Senkāne (Latvija / Łotwa). Implied Author in Philosophical Novels.....	13
Ewa Piotrowska-Oberda (Lenkija / Polska). The Quest for Knowledge in the <i>King James Bible</i>	27
Jurgita Astrauskienė, Jadvyga Krūminienė (Lietuva / Litwa). John Webster's Drama <i>The Duchess Of Malfi</i> : The Contexts and Contests of Wit	44
Елена Бразговская (Rusija / Rosja). Человек в «точках интенсивности»: сад как пространство самоидентификации	57
Анна Дащенко (Ukraina / Ukraina). «Послесловие к запискам о надписях на бронзе и камнях» Ли Цинчжао	68
Anna Wzorek (Lenkija / Polska). Wojciech Żukrowski (jakiego nie pamiętamy) – dla małoletniego odbiorcy	87
Kristina Bačiulienė (Lietuva / Litwa). Meilės kalba Marcelijaus Martinaičio knygoje <i>Atmintys</i>	98
Ewa Anna Piasta (Lenkija / Polska). Funkcja milczenia w powieści <i>Chusta Weroniki</i> Gertrudy von le Fort.....	110
Agnieszka Łobodziec (Lenkija / Polska). Violent Black Man and the Myth of Black Macho in Eugene O'Neill's <i>The Dreamy Kid</i>	123
Svetozar Poštić (Lietuva / Litwa). To Act or not to Act: How Coleridge Changed the Way We See <i>Hamlet</i>	133

II. KALBA. VISUOMENĖ. KULTŪRA / JĘZYK. SPOŁECZEŃSTWO. KULTURA

Tatyana Skrebtsova (Rusija / Rosja). The Concepts “Centre” and “Periphery” in the History of Linguistics: From Field Theory to Modern Cognitivism	144
Лара Синельникова (Ukraina / Ukraina). Дискурсивное пространство лингвокультурного типажа «профессор».....	152
Dorota Połowniak-Wawrzonek (Lenkija / Polska). Metafora w ujęciu kognitywnym.....	166
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė, Eglė Keturakienė (Lietuva / Litwa). Amžinas dabartiškumas <i>Naujosios Romuvos</i> (1931–1940) reklamosė	177
Skirmantė Biržietienė, Eglė Gabrėnaitė (Lietuva / Litwa). Eristinis argumentavimas reklamoje	190
Elżbieta Michow (Lenkija / Polska). Polskie i bułgarskie frazeologizmy somatyczne motywowane przez nazwy części ciała służących do myślenia	203
Małgorzata Krzysztofik (Lenkija / Polska). Aksjologia czasu antropologicznego w XVII-wiecznych kalendarzach gdańskich Stefana Furmana.....	217

Greta Kaušikaitė, Tatyana Solomonik-Pankrašova (Lietuva / Litwa). Vernacular Translation as Enarratio Poetarum: Cædmon's "Hymn of Creation"	230
Ирина Роляк (Lenkija / Polska). Об особенностях терминологической группы слов со значением 'цена – стоимость' / 'cena – wartość' и проблеме их эквивалентности в переводе	239
Marek Przeniosło, Małgorzata Przeniosło (Lenkija / Polska). Wilno i Wileńszczyzna w okresie ewakuacji wojsk i władz rosyjskich w 1915 r.	248
Iłona Mickienė, Rita Baranauskienė (Lietuva / Litwa). Veliuonos apylinkių pravardžių struktūros ypatumai: antrinės pravardės	262
 III. SKAUDŪS KLAUSIMAI / DRAŽLIWE KWESTIE	
Алла Дюмидова, Виктория Макарова (Lietuva / Litwa). Движение «естественное родительство» – как (как бы) противостояние обществу потребления	270
 IV. MŪSŲ VERTIMAI / NASZE PRZEKŁADY	
John R. Taylor (Naujoji Zelandija / Nowa Zelandia). Kalba mąstyme. II dalis. Vertė / Tłum. Živilė Nemickienė	283
 V. MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA / KRONIKA ŻYCIA NAUKOWEGO	
Knygų recenzijos / Recenzje książek	
Йенс Херльт (Šveicarija / Szwajcaria). КОВТУН, Н. В. (ред.), 2014. <i>Кризис литературоцентризма. Утрата идентичности vs. новые возможности</i> . Москва: Флинта	295
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (Lietuva / Litwa). MAČIULIS-MAIRONIS, Jonas, 2014. <i>Pavasario balsai. 1920 metų leidimo maketo fotografinė kopija</i> . Rengėja ir įvadinio teksto autorė Virginija Babonaitė. Kaunas: Naujasis lankas	298
Michał Mazurkiewicz (Lenkija / Polska). BISKUPSKI, Mieczysław B. B., 2011. <i>Nieznana wojna Hollywood przeciwko Polsce 1939–1945</i> . Warszawa: Fijorr Publishing	302
Ewa Kula, Tomasz Maliszewski (Lenkija / Polska). LOBANOV, N. A., MAŹEIKIENĖ, N., SKVORTSOV, V. N. (Eds), 2013. <i>Continuous education as a prerequisite of the development of professional competences. Monography</i> , Saint-Petersburg	304
Anonsai / Zapowiedzi	308
 VI. REIKALAVIMAI STRAIPSNIAM / ZASADY OPRACOWYWANIA PUBLIKACJI	
VII. MŪSŲ AUTORAI / NASI AUTORZY	
	323

CONTENTS

I. RESEARCH OF DISCOURSE AND NARRATIVE

Olga Senkāne (Latvia). Implied Author in Philosophical Novels	13
Ewa Piotrowska-Oberda (Poland). The Quest for Knowledge in the <i>King James Bible</i>	27
Jurgita Astrauskienė, Jadvyga Krūminienė (Lithuania). John Webster's Drama <i>The Duchess of Malfi</i> : The Contexts and Contests of Wit	44
Elena Brazgovskaya (Russia). Man in the "Points of Intensity": Garden as a Space of Self-Identification.	57
Ganna Dashchenko (Ukraine). "Postface to a Catalogue on Bronze and Stone Inscriptions" by Li Qingzhao	68
Anna Wzorek (Poland). Wojciech Żukrowski (who We do not Remember) – for the Young Reader	87
Kristina Bačiulienė (Lithuania). Language of Love in Marcelijus Martinaitis <i>Atmintys</i>	98
Ewa Anna Piasta (Poland). The Function of Silence in Gertrud von le Fort's Novel <i>The Veil of Veronica</i>	110
Agnieszka Łobodziec (Poland). Violent Black Man and the Myth of Black Macho in Eugene O'Neill's <i>The Dreamy Kid</i>	123
Svetozar Poštić (Lithuania). To Act or not to Act: How Coleridge Changed the Way We See <i>Hamlet</i>	133

II. LANGUAGE. SOCIETY. CULTURE

Tatyana Skrebtsova (Russia). The Concepts "Centre" and "Periphery" in the History of Linguistics: From Field Theory to Modern Cognitivism	144
Lara Sinelnikova (Ukraine). Discourse Space of the Linguocultural Character Type "Professor"	152
Dorota Połowniak-Wawrzonek (Poland). Metaphor in Cognitive Approach	166
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė, Eglė Keturakienė (Lithuania). Eternal Contemporaneity in Advertisements of <i>Naujoji Romuva</i> (1931–1940).....	177
Skirmantė Biržietienė, Eglė Gabrėnaitė (Lithuania). Eristic Argumentation in Advertising....	190
Elżbieta Michow (Poland). Polish and Bulgarian Somatic Phrases Justified with the Names of the Parts of the Body Designed for Thinking	203
Malgorzata Krzysztofik (Poland). Axiology of Anthropological Time in Stefan Furman's Calendars of the 17 th Century Gdansk.	217
Greta Kaušikaitė, Tatyana Solomonik-Pankrašova (Lithuania). Vernacular Translation as Enarratio Poetarum: Cædmon's "Hymn of Creation"	230

Irina Rolak (Poland). On the Peculiarities of Terminological Word Group with Meaning “Value-Based Pricing” and the Problem of Their Equivalence in Translation.....	239
Marek Przeniosło, Małgorzata Przeniosło (Poland). Vilnius and the Vilnius Region in the Period of Evacuation of Russian Army and Authorities in 1915.....	248
Ilona Mickienė, Rita Baranauskienė (Lithuania). The Peculiarities of Nickname Structure in the Vicinity of Veliuona: Secondary Nicknames	262
III. SENSITIVE ISSUES	
Ala Diomidova, Viktorija Makarova (Lithuania). Movement of “Natural Parenting” as (as if) a Confrontation with a Consumer Society	270
IV. OUR TRANSLATIONS	
John R. Taylor (New Zealand). Kalba mūsų mintyse. II dalis / Language in the Mind. Part II. Translated by Živilė Nemickienė.....	283
V. SCIENTIFIC LIFE CHRONICLE	
Book reviews	
Йенс Херльт (Switzerland). КОБТУН, Н. В. (ed.), 2014. <i>Кризис литературоцентризма. Утрата идентичности vs. новые возможности</i> . Москва: Флинта	295
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (Lithuania). MAČIULIS-MAIRONIS, Jonas, 2014. <i>Pavasario balsai. 1920 metų leidimo maketo fotografinė kopija</i> . Ed. Virginija Babonaitė. Kaunas: Naujasis lankas	298
Michał Mazurkiewicz (Poland). BISKUPSKI, Mieczysław B. B., 2011. <i>Nieznana wojna Hollywood przeciwko Polsce 1939–1945</i> . Warszawa: Fijorr Publishing	302
Ewa Kula, Tomasz Maliszewski (Poland). LOBANOV, N. A., MAŽEIKIENĖ, N., SKVORTSOV, V. N. (Eds), 2013. <i>Continuous education as a prerequisite of the development of professional competences. Monography</i> , Saint-Petersburg.....	304
 Announcements	308
VI. REQUIREMENTS FOR PUBLICATION	
VII. OUR AUTHORS	
323	

Małgorzata Krzysztofik

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Instytut Filologii Polskiej

ul. Świętokrzyska 15, 25-406 Kielce, Polska

E-mail: krzysztofik@ujk.edu.pl

Zainteresowania naukowe: literatura i kultura staropolska, kategorie kultury w literaturze (czas, przestrzeń, ciało), tradycja biblijna w literaturze polskiej, antropologia literatury, teologia literatury

AKSJOLOGIA CZASU ANTROPOLOGICZNEGO W XVII-WIECZNYCH KALENDARZACH GDAŃSKICH STEFANA FURMANA

Artykuł prezentuje wieloaspektową charakterystykę kategorii czasu antropologicznego w dwóch kalendarzach gdańskich Stefana Furmana (na rok 1652 i 1664). Stawiam pytanie o miarę, tempo, rytm oraz aksjologię czasu właściwego człowiekowi. Omawiam typową cechę chronozofii epoki, którą jest anizotropowość, czyli strumień wielu rodzajów czasu płynących jednocześnie oraz wchodzących we wzajemne relacje. Ukazuję chrześcijańską koncepcję czasu obecną w obu starodrukach. Omawiam naturalne (cykl przyrody) oraz kulturowe (cykl świąt liturgicznych) rytmy regulujące czas antropologiczny, a także trzy wymiary ludzkiego doświadczenia temporalnego (przeszłość, teraźniejszość, przyszłość). Charakteryzuję aksjologiczny aspekt czasu antropologicznego, wchodzącego w złożone relacje z licznymi strukturami temporalnymi oraz strumieniami czasów kołowych. Udowadniam, że aksjologia czasu antropologicznego, oscylująca między *sacrum* a *profanum*, porządkiem boskim a porządkiem diabelskim, działaniem człowieka a interwencją Boga, w kalendarzografii Stefana Furmana ma wymiar teleologiczny, ponieważ skupia się na przyszłości pozaziemskiej.

SŁOWA KLUCZOWE: kalendarze gdańskie XVII wieku, czas antropologiczny, chronozofia, aksjologia czasu, Stefan Furman.

Czas, jak powszechnie wiadomo, jest podstawową kategorią kultury, ponieważ stosunek człowieka do czasu determinuje postrzeganie samego siebie, świata oraz podejmowanie różnorodnej aktywności. A. Guriewicz pisze: „Niewiele jest czynników, które by tak silnie charakteryzowały istotę kultury, jak pojmowanie czasu. W nim ucieleśnia się, z nim łączy się cały system pojmowania świata danej epoki, zachowania ludzi, ich świadomość, rytm życia, stosunek do przedmiotów” (Guriewicz 1976: 95).

Pełny naukowy opis każdej kultury musi zawierać charakterystykę właściwej dla niej struktury czasu. Ze względu na rangę problemu Julius Thomas Fraser postuluje stworzenie chronozofii – „odrębnej, integralnej i interdyscyplinarnej nauki o czasie” (Tarkowska 1992: 10).

Dziś nikt w humanistyce nie kwestionuje rangi badania zjawiska czasu, natomiast w odniesieniu do tekstów literackich (nie tylko staropolskich) wciąż brakuje pełnej listy postulatów badawczych, wypracowania czytelnych struktur metodologicznych oraz terminologii naukowej. Ten temat w odniesieniu do literatury staropolskiej zasługuje na opracowanie monograficzne, ukazujące rodzaje czasu, ich własności (rytm, tempo, miarę) oraz wartość. Omówione przeze mnie rodzaje czasu właściwe dla kalendarza XVII-wiecznego, takie jak np. czas astronomiczny, astrologiczno-prognostyczny, feralny,

sakralny, społeczny, historyczny (Krzysztofik 2010: 139–266), należałoby uzupełnić o miary temporalne, charakterystyczne dla innych wytworów piśmiennictwa (między innymi dla kazań – por. Drob 1998), wzbogacając je refleksją aksjologiczną.

Do ważniejszych problemów badawczych, na które należy poszukać odpowiedzi w literaturze pięknej, a także popularnej, należy pytanie o aksjologię poszczególnych strumieni anizotropowego czasu kulturowego. Zagadnienie to omówię w odniesieniu do jednego z rodzajów czasu – kategorii czasu antropologicznego, obecnego w refleksji Stefana Furmana, którego kalendarze zawierają liczne myśli poświęcone wartości różnych strumieni czasu, typowych dla XVII stulecia. Celem niniejszego artykułu jest odpowiedź na pytania: jaki obraz czasu antropologicznego wyłania się z kalendarzy Stefana Furmana oraz jaką wartość nadaje autor tej kategorii czasu. (Na temat definicji czasu antropologicznego por. Pawełczyńska 1986; Krzysztofik 2012). Omówię dwa reprezentatywne dla postawionego problemu starodruki – *Nowy i stary kalendarz... na rok 1652* oraz *Astrosoficzne uważanie... na rok 1664 (Astrosoficzne uważanie... to typowy druk prognostykarski*. O tym, że mamy pełne prawo zaliczać go do staropolskiego piśmiennictwa kalendariograficznego, por. Krzysztofik 2010: 41–42, 51–56).

Czas jest kategorią pojmowaną intuicyjnie, często bezrefleksyjnie, dlatego jego charakterystyka napotyka na trudność zasadniczą, związaną z koniecznością opisania własnej kultury niejako „z zewnątrz”, analizowania jej w sposób, w jaki analizuje się to, co niezinterioryzowane, co obce. Dopiero taka perspektywa, wyzbyta z podświadomie narzucających się badaczowi oczywistości, broni przed tendencyjnością spojrzenia i pozwala na stawianie pytań prowadzących do właściwego zrozumienia specyfiki struktury temporalnej każdej kultury i epoki. Analiza kategorii czasu w kulturze staropolskiej wymaga więc nieustannej czujności, przejawiającej się w umiejętności dostrzeżenia cech dystynktywnych i różnic, warunkujących specyficzne dla epok minionych doświadczenie trwania i przemijania.

Kalendariografia gdańska XVII wieku pod wieloma względami jest podobna do powstającej w innych miastach Rzeczypospolitej, zwłaszcza do kalendariografii krakowskiej – m.in. jest zakorzeniona w ideologii astralnej, powieliła geocentryczną wizję przestrzeni kosmicznej, daje czytelnikom porady z zakresu medycyny, rolnictwa, ogrodnictwa itp. Jej szczególną cechą jest związek z kulturą morską miasta portowego. Do kalendarzystów gdańskich doby staropolskiej oprócz Stefana Furmana należeli m.in.: Wilhelm Misocacus, Dawid Herlicius, Jan Moller, Fryderyk Moller, Michał Radzki, Piotr Kruger, Wawrzyniec Eichstadt, Marek Przyjaciół, Joachim Pastorius, Fryderyk Buthner (Kubik 1972: 107–153; Krzysztofik 2010: 30–31).

Poza treściami typowymi dla innych kalendarzy epoki, almanachy Stefana Furmana zawierają liczne, bogate refleksje na temat czasu, dlatego są cennym przyczynkiem do naszej wiedzy o aksjologii czasu w dobie staropolskiej. Ich autor był magistrem filozofii oraz pełnił funkcję kaznodziei gminy św. Marii w Lipstadt. Kalendarze wydawał w latach 1643–1684 głównie w Gdańsku, a także w Lüneburgu i Frankfurcie nad Menem. Pisał po niemiecku, ale spora liczba kalendarzy wydanych w Gdańsku nakładem Jerzego Forstera przetłumaczona została na język polski. Bibliografia Estreichera wymienia kalendarze w języku polskim na lata 1652–1666 (Estreicher 1898:

374–376). Bibliografia Teofila Żebrowskiego nie notuje innych roczników (Żebrowski 1873: 298–300; 1886: 53).

Kalendarze Furmana krótko omawia Kazimierz Kubik: „Kalendarze Furmana zawierały tradycyjne wskazówki lekarskie, rady, przy jakim układzie znaków zodiaku należy puszczać krew, a kiedy nie puszczać. Podobnie jak inni twórcy kalendarzy, i on poruszał zagadnienia wojny i pokoju, rozważał możliwości rozwoju handlu w Gdańsku, grożące niebezpieczeństwa «wielkim panom», zapowiadał zmiany w rządach, podawał prognozę pogody, mówił o układach ciał niebieskich i związanych z tym chorobach” (Kubik 1972: 144).

Główną cechą struktury temporalnej kalendariografii XVII-wiecznej jest anizotropowość, czyli strumień wielu rodzajów czasu płynących jednocześnie oraz wchodzących we wzajemne relacje. W kalendarzach gdańskich Stefana Furmana obecne są typowe dla tego piśmiennictwa rodzaje czasu, czyli: czas astronomiczny (przyrodniczy, naturalny), astrologiczno-prognostyczny (m.in. medyczny, meteorologiczny), sakralny, historyczny, antropologiczny i społeczny.

Geneza czasu obecnego w almanachach staropolskich zakorzeniona jest w chronozofii chrześcijańskiej – wraz z powołaniem do bytu makrokosmosu, Bóg stworzył również czas. Jacques Le Goff pisze: „Czas w Biblii i czas w chrześcijaństwie pierwszych wieków jest przede wszystkim czasem teologicznym. Zaczyna się wraz z Bogiem, który panuje nad nim. W konsekwencji działalność Boska w całej swej rozciągłości związana jest z czasem w sposób naturalny, tak że nie może on przedstawiać żadnego problemu – przeciwnie, jest naturalnym warunkiem wszelkiego działania Bożego” (Le Goff 1988: 334).

Kalendarze Stefana Furmana rozpoczynają się rokrocznie informacją o liczbie lat mijających od stworzenia świata, przez co w mentalności czytelników utrwala się nie tylko określone poczucie ładu istnienia, wyznaczone czytelną miarą porządku rzeczywistości, mającej konkretny początek, ale też głęboko utrwala się chrześcijańskie doświadczenie czasu. Autor nazywa Boga „mistrzem czasu i wieczności”. Zarazem próbuje wyjaśnić fakt istnienia Stwórcy poza jakimikolwiek ludzkimi miarami czasu. Perykopę biblijną mówiącą o nieprzystawalności ludzkich miar do boskiej (Ps 90,4 w tłum. Biblii Tysiąclecia: „Bo tysiąc lat w Twoich oczach jest jak wczorajszy dzień, który minął”) komentuje w następujący sposób: „Jeden nabożny i bogobojny człowiek sobie rozważał, jakoby przed Bogiem tysiąc dni tak krótkie miały być jako jeden dzień. Wtym usłyszał słowika. Godzinę całą tak wdzięcznie śpiewał, że się domniemał, iż jeno ćwierć godziny śpiewał, i rzekł: już się teraz od tego ptaszka uczę, jako czas długi krótkim się stać może, a właśnie-ć i tak, według domniemania, wybranym wieczność się zdać będzie” (Furman 1664: F2v).

Doświadczenie długiego bądź krótkiego trwania autor łączy z subiektywizmem właściwym dla percepcji czasu psychologicznego.

Perspektywa teologiczna warunkuje zrozumienie istoty czasu oraz jego wartości. Jako byt stworzony, zależny całkowicie od Boga, czas dąży do kresu, który będzie miał miejsce wraz z końcem świata. Właściwe ludziom doświadczenie istnienia w czasie definitywnie odejdzie, a nastąpi niepojęte doświadczenie trwania w wieczności, zestawione z nim na zasadzie kontrastu: „uważ ze mną, uważ proszę, jako krótki jest czas, a długa jest wieczność” (Furman 1652: B1r).

Czas antropologiczny (czas człowieka) stanowi miarę długości życia daną człowiekowi od Boga. Obejmuje zarówno niezależne od ludzkiej woli rytmy i procesy ontogenezy (moment narodzin, dojrzewanie i starzenie się organizmu) oraz zależne od człowieka działania, mające na celu przedłużenie życia, poprawę jego jakości, ale przede wszystkim – nadanie mu sensu. Jak każdy rodzaj czasu, ta kategoria posiada podstawowe cechy dystynktywne, do których zaliczyć należy miarę, tempo oraz rytm. Stefan Furman charakteryzuje czas antropologiczny przy użyciu następujących określeń: ‘bardzo cenny’, ‘szybko przemijający’, ‘nieprzewidywalny’, ‘niepewny’, ‘zmienny’, ‘zbyt prędko uciekający’. Nawiązuje też do popularnego w dobie staropolskiej toposu czterech pór roku, którym odpowiadają poszczególne etapy życia.

Miara czasu antropologicznego stanowi wartość indywidualną dla każdego człowieka, określaną długością jego życia. Jest to czas linearny, wektorowy, rozpoczynający się w chwili narodzin i od tego momentu dążący w jednym kierunku – ku śmierci. Można w tym kontekście mówić o średniej wieku typowej dla epoki bądź płci, można w związku z tą średnią mówić też o życiu za krótkim bądź długim (charakteryzującym się dopełnieniem miary – w toposie czterech pór roku przeżyciem wszystkich etapów ontogenezy, łącznie ze starością odpowiadającą ziemie).

Kalendarzysta gdański poucza czytelnika o sposobach przedłużenia życia: „Trzy rzeczy przedłużają życie człowiecze: 1. Miernie jedzenie i picie. 2. Czyste szaty albo odzienie. 3. Mierna miłość i nienawiść” (Furman 1664: E3v).

Momentem granicznym czasu antropologicznego jest śmierć, ponieważ definitywnie kończy miarę długości życia ziemskiego. W tym kontekście Stefan Furman podkreśla kolejny aspekt ludzkiego czasu – nieprzewidywalność oraz niepewność: „Czas jest krótki, do tego ta krótkość niepewna” (Furman 1652: B1v). Człowiek nie tylko nie zna godziny swego odejścia ze świata, ale też często nie przyjmuje do wiadomości, że jest śmiertelny. Autor w duchu nauki chrześcijańskiej podkreśla, że właśnie w tym momencie życia wazą się przyszłe losy ludzkie – zbawienie lub potępienie. Opisuje przykład konającego, którego zapytano, jak żyje, natomiast on odpowiedział, by nie pytać, jak żyje, ale jak umiera (Furman 1664: H2r). Ta myśl z kalendarza nasuwa skojarzenia ze staropolskimi przysłowiami: „Kto żył źle, umrzeć takowy dobrze nie może”, „Jaki żywot, taka śmierć”, zawierającymi przekonanie o śmierci jako momencie weryfikującym jakość całego ziemskiego istnienia (*Nowa księga przysłów* 1972: 970, hasło ‘życie’ nr 10).

Cechą charakterystyczną miary czasu antropologicznego w kalendarzach Stefana Furmana jest częste nawracanie przekonania o przeznaczeniu człowieka do wieczności. Ta miara wykracza poza doczesność – istnienie ziemskie znajdzie swoje przedłużenie w istnieniu wiekuistym. Wyłaniający się z kalendarzy Stefana Furmana obraz życia wiecznego ma cechy nowotestamentowe. Dobrzy będą doświadczać szczęścia, a złych spotka niekończące się potępienie, przed czym kalendarzysta wielokrotnie przestrzega czytelnika, m.in. w takich słowach: „Rok po roku ustępuje i coraz to bliżej nas do postawionego kresu przywodzi i na ostatek nas do wieczności, niżeli się spodziewemy, doprowadzi. O do wieczności, mój czytelniku łaskawy, gdzie nas bez końca i przestanku albo radości u Boga, w niewypowiedzianej chwale, abo też męki i potępienie u dyjabłów z nieopisaną smotą i hańbą potkają” (Furman 1664: E1v).

Liczne rozważania Stefana Furmana na temat tempa czasu antropologicznego łączy wspólne im wszystkim przekonanie o szybkości przemijania. Autor porównuje ludzkie życie do zjawisk krótkotrwałych, np.: „To życie nasze jedno mgnieniem jest oka, a przecie wszelka lubo żywota lubo śmierci wieczność na tym stoi” (Furman 1652: B1r).

Kalendarzysta przywołuje znaną z ikonologii personifikację czasu. W przedstawieniach ikonograficznych czas to: „Uskrzydłony starzec (...). Ma skrzydła wedle powiedzonka *Volat irreparabile tempus*” (Ripa 2002: 238). Ukazywany jest z tradycyjnym zestawem atrybutów (m.in. zwierciadłem, szatą wyszywaną gwiazdami, wieńcem z owoców i kłosów, wielką księgą, węzłem zwiniętym w pierścień, obręczą w dłoni, wagą lub pionem mierniczym). Znajduje się na tle ruin symbolizujących jego niszczycielską moc.

Dla podkreślenia szybkości przemijania Stefan Furman używa następujących porównań: czas ucieka „jakoby skrzydlaste nogi miał”, czy „prędko bieży, właśnie jako w rzece kropla jedna za drugą” (Furman 1652: C2v).

Tempo czasu antropologicznego jest, zdaniem autora, zawrotne – ziemskie życie to tylko mgnienie, krótka, ulotna chwila w korowodzie egzystencji. Dlatego Stefan Furman poucza czytelników: „Także ty, jako i ja, i my wszyscy z tym czasem ustępujemy. Abowiem pojrzy, a oto zasię część człowieczego żywota upłynęła, zwłaszcza 1663 rok po narodzeniu Pańskim, który prędzej niżeli ptak uleciał i niżeli strzała przez powietrze przenika, że się ledwo obaczyć i poczuć mogłeś” (Furman 1664: E1v).

Kalendarz jest szczególnym gatunkiem piśmiennictwa, przypominającym rokrocznie o tej prawdzie, dlatego autor rozważaniom o czasie nadaje cel dydaktyczny. Nakazuje nieustanną czujność, przejawiającą się w mądrym rozeznaniu między „niebezpiecznym czasem”, „czasem nie po temu” a „czasem sposobnym”, „czasem po temu”.

Tempo czasu antropologicznego stanowi miarę subiektywną, związaną z indywidualną percepcją czasu psychologicznego. Jak truizm brzmi dziś stwierdzenie, iż jednym ludziom w ich osobistym, wewnętrznym odczuciu i doświadczeniu czas płynie szybciej, innym wolniej, a nawet niemiłosiernie się dłuży. Moim zdaniem, do ważniejszych zagadnień chronozofii należy problem następujący – w jakim stopniu tempo czasu jest własnością intersubiektywną dla określonej kultury, grupy społecznej czy epoki. Zestawienie myśli Stefana Furmana z powstałymi w wieku XVII, a także w stuleciu XVI tekstami poetyckimi lub prozatorskimi mówiącymi o upływie czasu nasuwa tak czytelne, nawet jaskrawe analogie, że nie sposób ich nie zauważyć. Szczipłość miejsca nie pozwala na wymienienie wszystkich przykładów (co zresztą nie jest celem tego artykułu), dlatego przypomnę jedynie nieliczne.

Bogatą medytację nad tempem czasu antropologicznego znajdujemy w *Żywocie człowieka poczciwego* Mikołaja Reja. Czas okrada człowieka („Abowiem patrz, mój miły bracie, jako nas czas, jako złodziej, po cichu okrada” – Rej 1956: 423). Ulotne życie ludzkie szybko przemija, podobnie do rocznego cyklu zmian przyrody („Abowiem widzisz, iż wiek twój równie z wiatrem bieży. Widzisz też, iż czas twój podobien jest ku rokowi wedle przyrodzenia bieżącemu” – Rej 1956: 436). Dlatego Mikołaj Rej poucza czytelnika, by nie marnował cennego daru – czasu własnego życia: „A tak człowiekowi nic nie jest droższego jako czas, a trzeba mu strzec każdej godzinki, aby jej wszetecznie nie upuścił, aby mu ten ślachtetny klenot, czas żywota jego, jako po wodzie list, nikczemie a niepotrzebnie darmo nie upłynął” (Rej 1956: 219).

Myśli o szybkim przemijaniu czasu powszechne są w twórczości licznych poetów XVI, a zwłaszcza XVII wieku, dla których zawrotne tempo ziemskiego istnienia stanowi jeden z ważniejszych tematów – np. w *Emblematach* Zbigniewa Morsztyna, w twórczości Mikołaja Sępa Szarzyńskiego, Daniela Naborowskiego, Szymona Zimorowica i wielu innych. Pojawiają się też w staropolskich kazaniach pogrzebowych. Przykładowo Aleksander Lorencowicz porównuje czas życia do bystrej rzeki, zarazem podkreśla jego nieodwracalność oraz skończoność: „Nazwaliśmy kondycją natury ludzkiej i wszystkim nam spólny śmiertelnego żywota stan doczesny rzeką. A jakożby wyrazić lepiej ten nieprzystanny bieg, który niepowróconym pędem odprawuje każdy z nas, jeden za drugim bieżąc do zamierzonego kresu, chyba samym bystrych wód i rzek z skalistych spadających gór do morza uciekaniem i płynieniem” (Lorencowicz 1670: 154).

Skoro doświadczenie temporalne utrwalone na kartach literatury pięknej i popularnej łączy wspólna myśl o poczuciu szybkiego tempa mijania czasu antropologicznego („Dźwięk, cień, dym, wiatr, błysk, głos, punkt – żywot ludzki słynie” – Naborowski 1965: 189), można mówić o doświadczeniu kulturowo intersubiektywnym, ale tu wkraczamy w obszar badań interdyscyplinarnych. Dla zbadania złożoności tego zjawiska należałoby odwołać się również do takich dziedzin, jak przede wszystkim psychologia, ale też antropologia kultury, historia oraz filozofia.

Kolejną własnością czasu antropologicznego, oprócz miary i tempa, jest rytm. Możemy rozpatrywać tę własność w dwóch aspektach – indywidualnym oraz ponadindywidualnym. Pierwszy z nich dotyczy subiektywnego odczucia, dla każdego człowieka w określonym stopniu odrębnego (np. rytm snu i czuwania, pracy i odpoczynku itp.). O tym aspekcie czasu Stefan Furman z przyczyn oczywistych nie pisze, natomiast notuje myśli o ponadindywidualnym rytmie ludzkiego istnienia.

Główną cechą rytmu czasu antropologicznego jest wpisanie go w inne miary temporalne – przede wszystkim w cykliczną miarę czasu przyrodniczego, odmierzanego następującymi po sobie latami astronomicznymi. Autor poucza czytelnika: „Mój łaskawy a miły czytelniku. Wszak widzisz i czujesz dobrze, jakowym sposobem znowu rok jeden starości naznaczonego żywota twego i stanowi widomego świata tego minął. Przybliżyliśmy się jednym rokiem śmierci i ostatniemu straszemu sądowi, co nade mną, nad tobą i nad każdym człowiekiem bądź do zbawienia bądź i do potępienia wiecznego z Pana Jezusowych ust rozgłoszony będzie” (Furman 1652: B1r. *Przydatek kalendarzowi* posiada osobną paginację od A1).

Kalendarzysta porównuje rytm upływu czasu przyrody do monotonnego przesypywania piasku w klepsydrze: „Patrz! Jako w zegarku piasecznym jeden piaseczek po drugim wycieka, tak się też z laty i czasami dzieje” (Furman 1664: F3r).

Cyklicznie powracające cztery pory roku odgórnie narzucają człowiekowi określony rytm istnienia. Nie ma większego sensu w tym miejscu szczegółowa analiza zamieszczonych w kalendarzach Stefana Furmana opisów pór roku – dla przykładu zamieszczę jedynie krótkie wzmianki na temat zimy i lata: „Dosyć ostrą i zimną zimę z częstym, gęstym śniegiem mieć będziemy. Zwłaszcza początek, to jest kilka dni po Bożym Narodzeniu od zimna i śniegu tak przykry będzie, że się każdy do ognia i ciepłej izby z pilnością będzie rzucał” (Furan 1652: B2r); „Lato ludziom i zwierzętom i wszystkiemu stworzeniu swej

żywności z Boskiej spizarnie jakoż to z ogrodów, łąk i pól obficie i przedziwnie użycza” (Furman 1664: F3r).

Jak wynika z zacytowanych przykładów i wielu im podobnych, obecnych w kalendarzach epoki baroku, opisy pór roku sprowadzają się do stwierdzeń banalnych, powszechnie znanych i kulturowo zakorzenionych – o złej, srogiej, nieprzyjaznej zimie, o pięknej wiosnie, która budzi przyrodę do życia czy o przynoszącym owoce upalnym lecie. Należy natomiast poszukać odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób rytm cykli astronomicznych wpływa na rytmy czasu antropologicznego.

Regularny, kołowy cykl zjawisk przyrody narzuca człowiekowi zarówno obowiązki, korzyści, jak i ograniczenia. Z tego względu szczególne miejsce Stefan Furman poświęca rytmowi czasu gospodarza, którego dokładnie informuje, jakie czynności powinien wykonać o określonych porach roku. Przypisane poszczególnym miesiącom „Domowe albo gospodarskie reguły”, które znajdują się przykładowo obok tablic komputystycznych w kalendarzu na rok 1652, dotyczą wszelkich prac polowych, wycinania drzew, opieki nad pasieką, sadami, ogrodami. Lektura tych fragmentów kalendarzy uzmysławia prawdę wyjątkowo istotną dla rozważań nad czasem antropologicznym. Nie można analizować tej kategorii bez odwołania do innych rodzajów czasu, z którymi jest ściśle związana – przede wszystkim z czasem naturalnym. Jak zauważa Anna Brzozowska-Krajka: „Cykle natury narzucone zostały człowiekowi jako główne standardy czasu” (Brzozowska-Krajka 1994: 14).

Rytm czasu antropologicznego reguluje nie tylko przyroda, ale też kultura. Na procesy właściwe naturze (cykl dnia i nocy, czterech pór roku itp.) nakładają się podziały kulturowe – czas człowieka stanowi wypadkową struktury temporalnej natury i kultury.

Do kulturowych rytmów regulujących czas antropologiczny należy przede wszystkim obecny w tablicach komputystycznych roczny cykl czasu liturgicznego, binarnie dzielony na dni powszednie oraz świąteczne. Autor omawia też typowy dla kalendarzy epoki rytm czasu astrologiczno-prognostykarskiego, dzielony na momenty dobre do wykonywania określonych czynności oraz dla nich niesposobne, np.: „Czasu kwietnia zdrowo tobie będzie zażywawszy cielece, jagnięce albo skopowe mięso, także małe stawowe i insze rybki. Przyjmujże też do się trunek dobry, który ciało twoje do wszystkiego uczyni sposobne. [...] W maju poranu dla zdrowia baw się przechadzkami, jedz lekkie potrawy, lecz nie nazbyt, ale według łaknienia i pragnienia. [...] Lato zasię i zima do lekarstw purgujących już nie tak są sposobne” (Furman 1652: B1v, B2v, D2v).

Liczne „reguły zdrowiu służące”, dotyczące spożywania określonych pokarmów, ubierania się, spacerów, zażywania leków, kąpeli, środków przeczyszczających, puszczania krwi itp. układają się w określony cykl. Nawet powszednich czynności (np. spacer) nie należy, zdaniem Stefana Furmana, wykonywać chaotycznie i bez zastanowienia. Rytm czasu istnienia ludzkiego wpisany został w rytmy nadrzędne, wobec niego zewnętrzne, zarazem go warunkujące. Ich obserwacja, połączona z poprawną interpretacją, gwarantuje życiowe powodzenie.

Wszystkie obecne w kalendarzografii Stefana Furmana rodzaje czasu otrzymują określoną wartość, stanowiącą wypadkową praw przyrody, myśli filozoficznej oraz religijnej. Czas rocznie powracających cykli natury na płaszczyźnie biologicznego wymiaru

egzystencji wartościowany jest binarnie (czas zły, nieprzychylny człowiekowi – zima; czas dobry, przynoszący określone pożytki, plony – lato). Aksjologia tego czasu jest od człowieka w tym sensie niezależna, że ściśle warunkuje ją cykl astronomiczny – wynika ze specyfiki klimatycznej, czego konsekwencją są zakorzenione w kulturze i literaturze toposy czterech pór roku oraz przysłowia związane z pogodą (Podgórska, Podgórski 2000). Również czas gospodarza otrzymuje wartość dodatnią bądź ujemną: może być zły lub dobry do wykonania konkretnej czynności gospodarskiej. Aksjologię czasu warunkuje przyroda mająca określone, niezmiennie prawa.

Inny wymiar aksjologiczny ma w kalendarigrafii Stefana Furmana linearny czas antropologiczny, wchodzący w złożone relacje z licznymi strukturami temporalnymi oraz strumieniami czasów kołowych. Co prawda też jest wartościowany binarnie, ale w tym aspekcie głos decydujący ma człowiek – podróżnik, przez trudy doczesnej egzystencji zmierzający do wieczności. Jako podmiot doświadczający, istota wolna i obdarzona rozumem, człowiek nadaje wartość własnemu czasowi – może go zmarnować albo przeżyć dobrze.

Stefan Furman pokazuje trzy wymiary ludzkiego doświadczenia temporalnego – przeszłość, terażniejszość i przyszłość – z tą ostatnią jako najważniejszym punktem odniesienia wszelkich działań i wysiłków. Miarą czasu antropologicznego jest wieczność, dlatego ma on wartość teleologiczną – pochodzi od Boga i zmierza do Boga. Kalendarzysta wielokrotnie, uporczywie przypomina czytelnikowi o wyjątkowej randze czasu. Poucza oraz nieustannie wzywa do pokuty: „Człowiekowi są trzy dni nadane: wczora, dziś i jutro. Jeśli dziś nie pokutuje, tedy wczorajszy i jutrzejszy dzień już utracił” (Furman 1664: E4r).

Zarazem wielokrotnie przestrzega przed potępieniem, skazującym człowieka na rozpacz, oddalenie od Boga i tkwienie w poczuciu beznadziejności istnienia. Wśród najgorszych cierpień wiecznych wymienia: „Od Bożej twarzy wiecznie być porzuconym i w ciemności między czartami dręczonym, a spodziewania żadnego nie mieć ostatniego wybawienia” (Furman 1652: B1r).

Obrazy wiekuiściego szczęścia, skontrastowane z opisem mąk piekielnych, mają zachęcać do dobrego przeżywania życia, np.: „Bo którzy się do nieba dostaną, w honorze jako słońce się świecić, a z Panem Bogiem i aniołami Jego w wiecznych niewymownych radościach pomieszkać będą” (Furman 1652: B1r).

W przeciwieństwie do determinizmu, charakterystycznego dla aksjologii czasu przyrody, cechą rzeczywistości moralnej jest indeterminizm. Czas makrokosmosu, niezależny od człowieka, biegnący sobie właściwym torem cyklicznych powrotów, skontrastowany został na płaszczyźnie aksjologicznej z czasem antropologicznym – całkowicie od człowieka zależnym w sensie wyborów moralnych. Z tym przekonaniem wiąże się w kalendarigrafii Stefana Furmana poczucie olbrzymiej odpowiedzialności, potęgowane doświadczeniem lęku. Kalendarzysta grozi, przestrzega i napomina – zawrotne tempo błyskawicznie mijającego ludzkiego życia to jedynie krótka chwila, a przecież właśnie ona decyduje o wieczności: „Za jednym mgnieniem oka będziesz stanął przed majestatem i sądem Bożym, idąc wzgórze ku niebiosom albo wpadając w przepaść piekielną” (Furman 1652: B1r).

W rozważaniach autora powraca typowy dla stulecia XVII motyw życia – walki z trzema wrogami: szatanem, światem i ciałem, połączony z poczuciem schyłkowości istnienia

oraz przekonaniem o starzeniu się świata (*mundus senescit*): „Szatan, a ile na tym schyłku świata i w ostatniej jakoby godziny czasu zasadzać się nie przestanie; świat zdrady swojej nie zaniecha; ciało i krew z pobudkami swemi tuż są na dorędziu” (Furman 1652: B2v).

Zdaniem kalendarzysty świat – popularny synonim wszelkiej marności – kusi tradycyjnym repertuarem wartości iluzorycznych oraz przemijających. Siła pokus wynika z ułomności natury ludzkiej, żądnej zaszczytów, godności, bogactw czy rozkoszy cielesnych. Ludzie „w marności czas trawia”, „szaleją”, „połowę czasu spędzają na spaniu, zbytnim jedzeniu i picciu oraz zabawach”, przez co zapominają, że każdy mijający rok „do godziny śmierci naszej bliżej nas prowadzi”. Pomimo że obserwują śmierć bliskich, żyją tak, jakby prawda o ich własnej śmiertelności nie docierała do nich lub była bardzo odległa, bądź jakby wieczność miała nigdy nie nastąpić: „Widzimy, że około i podle nas ludzie przez śmierć do wieczności wchodzą, a nie uważamy, że też wnet i na nas porządek przydzie. [...] Jako działki z łątkami i obrazkami, tak też i my gramy z doczesnymi rzeczami i w nich się kochamy i radujemy, wieczności zapominamy!” (Furman 1664: E1v).

Dla zobrazowania prawdy o marności sławy oraz pieniędzy Stefan Furman przywołuje popularny topos wanitatywny – pytanie, gdzie są ci, którzy byli przed nami (*ubi sunt, qui ante nos fuerant*) i odpowiada jednoznacznie, nie pozostawiając czytelnikowi cienia wątpliwości – wielcy i bogaci tego świata doświadczają teraz mąk piekielnych: „Wielki on Aleksander jako na tym świecie kiedyś wysoko był podnoszony, tak barzo głęboko teraz w piekle jest ponizony; Crezusowi niezliczone one bogactwa co też teraz pomogą?” (Furman 1652: B1v).

Te i tym podobne przykłady służą celom dydaktyczno-moralizatorskim. Autor napomina siebie i czytelników: „bądźmy w czas mędrszemi”.

„Bardzo krótki i lotny” czas antropologiczny ma wartość niepowtarzalną, wypracowywaną przez każdego człowieka indywidualnie, z dnia na dzień, w walce z pokusami świata, szatanem i własnym ciałem. Kalendarzysta podkreśla personalny oraz indeterministyczny wymiar aksjologii czasu. Atmosferę lęku i poczucie przygniatającego brzemienia odpowiedzialności przełamuje jednak niewzruszonym i wielokrotnie czytelnikowi przypominanym przekonaniem o Boskiej opatrności oraz o mocy modlitwy błagalnej. W twardej walce o zbawienie wieczne człowiek nie jest osamotniony, ponieważ może liczyć na miłosierdzie i opiekę samego Boga. Z tego względu czasowi człowieka zarówno w wymiarze indywidualnego, konkretnego istnienia, jak i w sensie historii powszechnej, wartość nadaje również – a może przede wszystkim – bezpośrednia ingerencja Boga. Ta myśl stanowi typową cechę chrześcijańskiego doświadczenia czasu. Zdaniem Germana Pattara: „W świadomości chrześcijaństwa mieści się pewność, iż człowiek i ludzkość doświadczą czynnej interwencji Boga, która się do nich odnosi” (Pattaro 1988: 292–293).

Czas życia ziemskiego ma wymiar przejściowy – jest momentem szykowania się do istnienia wiecznego. Idea „szykowania się”, czyli przygotowywania do przyszłego życia, często powraca w wypowiedziach Stefana Furmana, np.: „Już czas wielki, abyśmy się nagotowali do nieskończonej wieczności, która całem pędem bieży i do drzwi się przybliża! (...) Grób jest gotowy, wnet i godzina przydzie!” (Furman 1664: E1v, G2r).

Sens i cel trójaspektowej perspektywy percepcji czasu (przeszłość, terażniejszość, przyszłość) skupiają się na przyszłości pozaziemskiej. Dlatego Stefan Furman nieustannie

poucza czytelnika i nawołuje do życia zgodnego z boskimi przykazaniami: „Krom bojaźni i służby Bożej wszystko na świecie szczerą jest marność, głupstwo, złość i mizerna nędza” (Furman 1652: B1v); „Starajmy się o wiarę i o dobre sumnienie, stąd nawiętsza radość i pokój pochodzi!” (Furman 1664: E1v).

Aksjologia czasu antropologicznego, oscylująca między *sacrum* a *profanum*, porządkiem boskim a porządkiem diabelskim, działaniem człowieka a interwencją Boga, w kalendario grafii Stefana Furmana ma bezpośredni związek z religią chrześcijańską, ponieważ: „Chrześcijaństwo przyniosło ogólną koncepcję czasu jako fragmentu wieczności, w którą wpisuje się dramat wcielenia i sądu ostatecznego” (Brzozowska-Krajka 1994: 17). W perspektywie teologicznej uzyskuje pełny sens doświadczenie czasu życia doczesnego jako momentu, któremu można nadawać wartość złą bądź dobrą w pracy nad własnym zbawieniem. Waniatywne, iluzoryczne marności świata i uluda cielesności nie pociągają autora gdańskich kalendarzy połowy XVII stulecia, dlatego obca jest mu przykładowo epikurejska zachęta do chwytania i używania każdej chwili, wyrażona w lakonicznym stwierdzeniu *carpe diem*.

Rozważania nad czasem w kalendarzach Stefana Furmana nasuwają na koniec jeszcze jedno pytanie: czym różni się aksjologiczny model czasu antropologicznego u Furmana oraz w powszechnym doświadczeniu Polaków żyjących na początku XXI wieku. To pytanie, z przyczyn oczywistych wykraczające już poza cele niniejszego artykułu, stawiam jako otwarty głos w kulturowej dyskusji nad czasem i mam nadzieję, że doczeka się ono przynajmniej częściowych odpowiedzi, popartych rzetelną, naukową analizą różnych typów materiału źródłowego. Popularne obecnie stwierdzenie „czas to pieniąż” nijak się ma do doświadczenia czasu charakterystycznego dla omawianych przeze mnie starodruków. Ich autor powiedziałby raczej „czas to zbawienie bądź potępienie” czy „czas to walka o wieczność”, co z kolei byłoby trudne do zrozumienia w warunkach cywilizacji technicznej, opartej na gwałtownym przyroście dóbr materialnych i nastawionej na bieżące, szybkie, często bezrefleksyjne użycie. O współczesnym nam doświadczeniu czasu Anna Pawełczyńska pisze: „Wyalienowany czas ilościowy zaczyna niejako istnieć niezależnie od człowieka, funkcjonując jako miara ludzkich wartości, jako narzędzie ujarzmania wyobraźni, woli, wrażliwości i rozumu człowieka. Pełnić zaczyna rolę hamulca rozwoju ludzkiej osobowości – ograniczając do celów produkcyjno-konsumpcyjnych zarówno kierunek żywiołowej, jak i zorganizowanej ekspansji ludzkości. [...] Wyalienowany czas ilościowy pełni funkcję narzędzia ucisku i stanowi układ odniesienia wyłącznie dla wartości materialnych, przekreślając niejako sens bycia człowiekiem. [...] Niezdolność do nadawania jakościowego sensu swemu życiu prowadzi do tego, że czas wolny od obowiązków zawodowych doznawany jest również ilościowo i pochłaniany przez chaotyczne kolekcjonerstwo – niezależnie od tego, czy kolekcjonowane są godziny odbioru telewizji, jazdy samochodem czy powierzchowne przeżycia seksualne” (Pawełczyńska 1986: 196, 200–201).

Poruszony problem wymaga badań interdyscyplinarnych – mam na myśli nie tylko literaturoznawstwo, ale m.in. takie dziedziny, jak socjologia, psychologia, filozofia, religioznawstwo. Chronozofia jako warunku koniecznego domaga się interdyscyplinarności z przyczyny oczywistej – z obawy przed jej zbanalizowaniem czy wręcz przekłamaniami.

Bibliografia

- BRZOZOWSKA-KRAJKA, A., 1994. *Symbolika dobowego cyklu powszedniego w polskim folklorze tradycyjnym*. Lublin: UMCS.
- DROB, J., 1998. *Trzy zegary: obraz czasu i przestrzeni w polskich kazaniach barokowych*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- ESTREICHER, K., 1893. *Bibliografia polska. Tom XVI. Stulecie XV–XVIII*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 374–376.
- FURMAN, S., 1652. *Nowy i stary kalendarz świąt rocznych i biegów gwiazd niebieskich z wyborem czasów i z aspektami na Rok Pański MDCLII, który jest przestępny i przybyszowy, przez Stefana Furmana, filozofiej magistra P. L. z niemiszczyny dla godności swej na polski język z pilnością przełożony, mając w sobie nie tylko rzymski, ale i domowy albo gospodarski kalendarz, a tak zgoła napisany, że nie tylko wielkim panom, ale i prostym prywatnym ludziom, nie tylko uczonym, ale i nieuczonym będzie mógł służyć, cum S. R. Mtis Pol. et Svec. speciali privilegio*. Gdańsk: w Drukarni Andrzeja Hunefelda, z nakładem Jerzego Forstera.
- FURMAN, S., 1664. *Astrosoficzne uważanie o ułożeniu powietrza, zdrowia i chorób, urodzaju i pochybieniu jego, o pokoju i wojnie i inszych przydających się rzeczach, które by się z rocznych, czterech rocznych, miesięcznych i tygodniowych konstytucji nieba, stanu, postępowaniu planetów i utwierdzonych gwiazd, kulminacji, wschodzie i zachodzie onych, &c., podług przytoczenia pewnych sentencji i reguł doświadczonych ludzi, jeżeliby się tak Bogu podobalo, stać mogły, krótko zebrane i tu wystawione, roku po zbawiennym i łaski pełnym narodzeniu P. Jezusa Chrystusa, prawdziwego Mesjasza i Zbawiciela świata MDCLXIV, który jest przestępny rok, we wszystkim dobrze mieniąc, nikomu ku uszczepnieniu abo in praedjudicium, adumbrowane, lecz każdemu ku krotofili i potrzebnej wiadomości, na poprzedzające pożądanie wydane*. Gdańsk: Drukowano przez Dawida Frydrycha Rhetiusza.
- GURIEWICZ, A., 1976. *Kategorie kultury średniowiecznej*. Tłum. J. Dancygier. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- KRZYSZTOFIK, M., 2010. *Studium z dziejów krakowskich kalendarzy astrologicznych XVII wieku: almanachy Stanisława Słowakowica jako podstawa uogólnień*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- KRZYSZTOFIK, M., 2012. Czas życia jako paradygmat kultury – starość: Stanisław Kołakowski *Wiek ludzki* (1584) i Jan Protasowicz *Konterfet człowieka starego* (1597). *Ruch Literacki*, 6 (315), 679–698.
- KUBIK, K., 1972. Kalendarze gdańskie w XVI–XVII wieku. *Rocznik Gdański*, 2, 107–153.
- LE GOFF, J., 1988. Czas Kościoła i czas kupca. Tłum. A. Frybes. In: Red. A. ZAJĄCZKOWSKI. *Czas w kulturze*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 331–354.
- LORENCOWICZ, A., 1670. *Kazania pogrzebne miane w różnych okazjach przez ks. Aleksandra Lorencowica, prowincjała polskiego Societatis Jesu*. Kalisz: Kolegium Kaliskie Societatis Jesu.
- NABOROWSKI, D., 1965. Krótkość życia. In: Red. J. SOKOŁOWSKA, K. ŻUKOWSKA. *Poeci polskiego baroku*. T. I. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 189.
- Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, 1972. Red. J. KRZYŻANOWSKI. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- PATTARO, G., 1988. Pojmowanie czasu w chrześcijaństwie. Tłum. B. Chwedeńczuk. In: Red. A. ZAJĄCZKOWSKI. *Czas w kulturze*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 291–329.
- PAWELCZYŃSKA, A., 1986. *Czas człowieka*. Wrocław: Ossolineum.
- PODGÓRSKA, A., PODGÓRSKI, A., 2000. *Kalendarz przysłów: pogoda i imiona z kalendarza*. Kęty: Antyk.
- REJ, M., 1956. *Żywoć człowieka pocziwego*. Wrocław: Biblioteka Narodowa.
- RIPA, C., 2002. *Ikonologia*. Tłum. I. Kania. Kraków: Universitas.
- TARKOWSKA, E., 1992. *Czas w życiu Polaków: wyniki badań, hipotezy, impresje*. Warszawa: Polska Akademia Nauk, Instytut Filozofii i Socjologii.
- ŻEBRAWSKI, T., 1873. *Bibliografia piśmiennictwa polskiego z działu matematyki i fizyki oraz ich zastosowań*. Kraków: PAN.
- ŻEBRAWSKI, T., 1886. *Dodatki do bibliografii piśmiennictwa polskiego z działu matematyki i fizyki*

oraz ich zastosowań. Kraków: PAN.

Malgorzata Krzysztofik

Jan Kochanowski University in Kielce, Poland

Research interests: Old Polish literature and culture, categories of culture in literature (time, space, body), biblical tradition in Polish literature, anthropology of literature, theology of literature

AXIOLOGY OF ANTHROPOLOGICAL TIME IN STEFAN FURMAN'S CALENDARS OF THE 17TH CENTURY GDANSK

Summary

Time, as everybody knows, is the primary category of culture. Human's attitude to the time determines how we see ourselves, the world and why we choose various activities. Entire scientific description of every culture has to contain characteristics of the specific time structure. One of the most important problems the answers to which we should search between texts of culture, is the axiology of the particular streams of the culture time. The article presents multifaceted characteristics of category of anthropological time in two calendars printed in Gdansk in the 17th century (for years 1652 and 1664). Questions about measure, pace, rhythm and axiology of human time are asked. The paper presents a discussion of typical characteristics of chronosophy of that epoch, anisotropy, which is a stream of many kinds of time flowing in parallel and in interaction with each other. The Christian concept of time which can be found in both calendars is described. Also rhythms of nature and culture (cycle of liturgical festivals) that regulate anthropological time are presented; how three dimensions of human experience of time (past, present, future) go together. Characteristics of axiological aspect of human time which has complex relations with numerous temporal structures and streams of time are given. Evidence that axiology of human time—oscillating between *sacrum* and *profanum*, between divine order and devil's order, between human activity and God's intervention – is given with regard to theological dimension in Stefan Furman's calendariography as it is concentrated on reality out of this world. In theological perspective meaningful becomes the experience of earthly life, which gives every human being a chance to choose the good or the bad path of life, whilst they look for the redemption.

KEY WORDS: Gdansk calendars, anthropological time, chronosophy, axiology of time, Stefan Furman.

Malgorzata Krzysztofik

Jano Kochanovskio universitetas Kielcuose, Lenkija

Moksliniai interesai: senoji lenkų literatūra ir kultūra, kultūros kategorijos literatūroje (laikas, erdvė, subjektas), biblinė tradicija lenkų literatūroje, literatūros antropologija, literatūros teologija

ANTROPOLOGINIO LAIKO VERTYBIŲ SISTEMA STEFANO FURMANO XVII A. GDANSKO KALENDORIUOSE**Santrauka**

Kaip žinoma, laikas yra pirminė kultūros kategorija. Žmogaus pokyčiai bėgant laikui nulemia tai, kaip mes matome save, pasaulį bei kodėl pasirenkame įvairias veiklas. Kiekvienos kultūros išsamus mokslinis aprašymas turi įtraukti tam tikros laiko struktūros savybes. Viena svarbiausių problemų yra ta, kurios sprendimų turime ieškoti tarp kultūros tekstų – tai kultūrinio laiko kryptių vertybių sistema. Straipsnyje pristatomos daugiaaspektės antropologinio laiko kategorijos savybės dviejuose XVII a. (1652 ir 1664 m.) Gdanske atspausdintuose kalendoriuose. Straipsnyje nagrinėjami laiko matavimo, tempo, ritmo ir vertybių sistemos klausimai. Taip pat aptariamos tipinės tos epochos chronosofijos savybės, anizotropija, suvokiama kaip daugelio laiko tipų paraleli tėkmė ir vieno su kitu sąveika. Aiškinamasi krikščioniška laiko sąvoka, kuri gali būti aptinkama abiejuose kalendoriuose. Taip pat pristatomi gamtos ir kultūros ritmai (liturginių švenčių ciklas), kurie rikiuoja antropologinį laiką; analizuojama, kaip sąveikauja trys laiko dimensijos (praetis, dabartis, ateitis) iš žmogiškosios patirties perspektyvos. Straipsnyje pristatomi žmogiškojo laiko, pasižyminčio sudėtingais ryšiais su daugeliu laiko struktūrų ir laiko srautų, požymiai vertybiniu požiūriu. Pateikiama įrodymų, kad žmogiškojo laiko vertybių sistema, svyruojanti tarp šventumo (lot. *sacrum*) ir pasaulietiško (lot. *profanum*), tarp dieviškos ir šėtoniškos tvarkos, tarp žmogaus veiklos ir Dievo įsikišimo, aptinkama Stefano Furmano kalendoriuose, kadangi ji grindžiama ne šio pasaulio tikrove. Žvelgiant iš teologinės perspektyvos, prasmė tampa žemiško gyvenimo patirtimi, kiekvienam žmogui suteikiančia galimybę pasirinkti teisingą arba neteisingą gyvenimo kelią siekiant atpirkimo.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Gdansko kalendoriai, antropologinis laikas, chronosofija, laiko vertybių sistema, Stefanus Furmanas.

Gauta 2014 04 15

Priimta publikuoti 2014 08 11